

Toponímia de Cabacers i el seu terme

per Vicenç BIETE i FARRÉ

Fonts d'informació oral

Recerques pel terme i informació de topònims:

Senyor Josep Vilalta i Carnasa, «Lloro». Nat a Cabacers el 1913, de pares també fills del poble. Pagès i caçador. Ha acompanyat manta vegada, com a guia i informador, confeccionadors de cadastres, de mapes (àdhuc el de l'Instituto Geográfico y Catastral) i de guies excursionistes.

Consultes i comprovacions:

Senyor Josep Queralt i Vidal. Nat a Cabacers el 1901, de pares també fills del poble. Pagès.

Fonts d'informació escrita (precedides de l'abreviatura amb la qual són citades en el text):

FOG = El fogatge de 1497 (segons fotocòpies del mateix facilitades pel senyor Josep Iglésies) i el de 1553 (Josep IGLÉSIES, *El fogatge de 1553*, volum II, en premsa).

ESC = Volum d'escriptures existent a l'arxiu de cal Navàs i que abraça de l'any 1647 al 1862. En cada cas hom cita l'any corresponent.

CAD = *Noticia del Tributo de Catastro á que están sugetas todas las Fincas ex.stes en el Lugar de Cabacés de la subdelegación de Momblanc*, Catorce del mes de Mayo de mil setecientos cinquenta y quatro. Arxiu de l'Ajuntament.

APEO = *Libro de Apeo del término de Cabacés*, 2 de Mayo de 1855. Arxiu de l'Ajuntament.

MEM = Longinos NAVÁS, *Memorias*, Barcelona, 1875. Manuscrit inacabat que es conserva a l'arxiu de cal Navàs i que va seguit d'anotacions diverses de Delfí Navàs, germà de l'autor. Ha estat parcialment reproduït, en traducció castellana, a l'obra *El R. P. Longinos Navás, S. J.*, del P. Eugenio Saz, S. J., Barcelona, 1940. Llongí Navàs Ferré (1858-1938) fou un savi jesuïta, fill de Cabacers, que aconseguí fama mundial en el camp de l'entomologia.

REL = Jayme NAVÁS, *Relación de cosa de comercio*. Manuscrit que es conserva a l'arxiu de cal Navàs i que comprèn des de l'any 1861 fins al 1909.

GEO = Francesc CARRERAS CANDI, *Geografía general de Cataluña*, V: Provincia de Tarragona, per Emili Morera.

DES = Delfí NAVÁS, *Descripció històrica, física i política de Cabacés*, Reus, 1918. Delfí Navàs i Ferré (1855-1929) fou alcalde i també jutge de pau. Auto-didacte, la seva gran curiositat el portà a estudiar moltes i molt variades matèries, per més que ell mateix confessava de tenir, en més d'un tema, opinions força heterodoxes.

MUN = Josep IGLÉSIES, Joaquim SANTASUSAGNA i Ramon AMIGÓ, *Les muntanyes de Prades, el Montsant i serra la Llena*, Barcelona, 1960.

Vull regradar les facilitats que m'han estat donades per a la consulta dels arxius municipal, parroquial i de cal Navàs.

He de fer constar, així mateix, el meu agraïment al senyor Vilalta pel molt interès que ha posat en la seva col·laboració, així com també al senyor Queralt; al senyor Josep Iglésies, que m'ha fet a mans informació inèdita del fogatge de 1497, i sobretot al senyor Albert Manent i Segimon, les orientacions i suggeriments del qual m'han estat de decisiva utilitat per a dur a terme el present treball.

EL TERME MUNICIPAL

El nucli de població

1. Cabacers

cabassés

El terme de Cabacers, d'una extensió de 31,21 km², pertany a la comarca geogràfica del Priorat i es troba situat a la vall del riu Montsant, en un terreny muntanyós accidentat en gran part pels vessants occidentals del Montsant. La seva vegetació natural la formen majorment pinedes i alzinars més o menys degradats. El secà (oliveres, vinya, ametllers) predomina sobre el regadiu, que aprofita l'aigua de fonts i del riu Montsant. Hi ha bestiar oví i cabrum, així com també avicultura i cunicultura. La població (357 m d'altitud; 418 habitants el 1975) s'estén allargassada entre el barranc de Montsant i el Barranquet. Ramon Berenguer IV, el 1149, un cop deslliurada del domini àrab, la rebatejà amb el nom de Vallclara —canvi que no prosperà— i en feu donació als premonstratsos de Montflavon (Gàlia belga) per tal que hi establissin el que havia d'ésser el primer cenobi de l'orde a Catalunya. El monestir tingué una vida efímera i aviat fou traslladat a Bellpuig de les Avellanes. Cabacers passà, aleshores —1158—, a la jurisdicció dels bisbes de Tortosa. El 1185, el bisbe Ponç de Mulnells concedí carta de població als seus habitants i els feu donació de les terres i els boscos del terme (amb reserva dels drets dominicals i del senyoriu), el qual havia estat ampliat amb el llogarret de la Figuera i les serres del Montalt i de Gibolhoder (serra de la Figuera?). Els segles 13è. i 14è. es desenvolupà notablement (encara es conserven cases amb arcades gòtiques) i el 1310 foren aprovats els seus usos i costums. Fou cap de la baronia de Cabacers, de la qual era senyor el bisbe de Tortosa (el bisbe posseïa una part de senyoria, l'altra pertanyia al comte de Prades), i que comprenia a més els termes de Margalef, la Bisbal de Falset, la Vilella Baixa, la Figuera de Falset i Lloà. Hom sap que el segle 14è. era inclòs a la vegueria de Tortosa. Posteriorment, fins el 1716, formà part de la vegueria de Montblanc, i, entre 1716 i 1883, del corregiment de Tarragona, subdelegació de Montblanc. A partir d'aleshores pertany a la província de Tarragona, partit judicial de Falset.

Gentilici: Cabacerols. Malnom: Bocamolls (A Vinebre piquen pebre — a la Torre caragols — a la Figuera són llépols — i a Cabacers bocamolls).

Delfí Navàs, en el seu opuscle *Descripció històrica, física i política de Cabacés*, escriu (pàgs. 3-6 i 13): «tenint (el poble) el nom primitiu de *Fuentes Clares* (mig castellà i mig català). (...) Pel que fa al canvi de Fuentes Clares per Cabacés, hi ha dues tradicions. Una diu que a Fuentes Clares va acabar una gran guerra, i que en firmar-se la pau hom exclamà *Acabat és*: nom que per me-

mòria prengué la població, anant-se canviant de poc en poc pel nom actual de Cabacés. Una altra tradició diu que en venir els moros o àrabs a Espanya s'establí el Califa o Rei a Ciurana, i que per comunicar-se amb els moros que estaven al castell de Miravet els calia fer-ho en dues jornades, essent la primera des de Ciurana a Fuentes Clares, on hi havia com a amo i governador el general àrab Amikabessir, el qual posà el seu nom a la població en lloc de Fuentes Clares. Aquesta tradició en part la confirma l'existència d'un segell que hi ha a casa la vila, el qual deu ser del temps dels àrabs, és de ferro amb un mànec llarg com si fos per segellar amb foc i solament conté les lletres K B S. (...) Per altra part, al volum segon, pàgina 347, del *Diccionario Geográfico Universal*, imprès a Barcelona l'any 1830 per una societat de literats, entre altres coses es llegeix: Cabasés. El nombre de este lugar deriva de *Amicavesir* que le impusieron los moros. (...) Com s'ha manifestat, el nom primitiu de Cabacés segons la tradició era Fuentes Clares, que es canvià per Amikabessir en la dominació dels alarbs, àrabs o moros, fins a 1149 en què el Comte de Barcelona Ramon Berenguer, en fer donació d'Amikabessir, els seus termes i pertinences als frares premonstratosos, volgué que es fundés aquí un monestir i li posà el nom de Val-Clara. (...) Fent referència al que s'ha exposat, en un breu resum de la vida del Beat Joan d'Organyà publicat a Manresa el 1818, a la pàgina 9 es relata la dita fundació de la manera següent: Dia 25 de Abril de 1149, hallándose en la altura de Gardeny (*in podio de Gardeny cum militia sua obsidione Ilerda*, dice la escritura), hizo donación al referido Abad del pueblo de Amicabesser (hoy Cabacés) que el conde quiso que se llamase Val-Clara, el cual está en el Obispado de Tortosa a la falda del monte que vulgarmente se llama Mon-Sant. (...) Però com que els frares premonstratosos abandonaren el monestir després de nou anys i vuit mesos, fent-ne donació, juntament amb les seves pertinences, a la catedral o senyor Bisbe de Tortosa, és probable que aquest nom de Val-Clara no prosperés i que els habitants d'Amikabessir conservessin entre ells aquest darrer nom, el qual s'aniria modificant poc a poc. Així, trobem en els documents més vells que existeixen, tant llatins com catalans dels segles 15, 16 i 17, unes vegades Cabasses amb dues esses, d'altres amb una i d'altres amb ce, com ara, però sense accentuar la e. (...) Mai no s'ha sentit dir a ningú que Cabacés és digué Val-Clara, i tots els ancians als quals ho he preguntat, han respost sense titubear: No es deia Val-Clara, que es deia Fuentes Clares. No obstant, el nom de Val-Clara, a més de referir-se a la vida del Beat Joan d'Organyà, consta també a la fundació de la catedral de Tortosa en temps del bisbe Gaufred, que morí a Tortosa l'any 1165. El doctor Ramon O'Callaghan, savi i acreditat historiador dels nostres dies, a la pàgina 50 del seu llibre titulat *Episcopologio de la santa iglesia de Tortosa* i en referir la fundació de la catedral de Tortosa gràcies a generosos donatius, diu: Se distinguió entre ellos y merece especial mención la donación que el año 1158 otorgó el Prior de la iglesia de Val-Clara que antes se llamaba Avincabacer.»

Hom troba referència del nom de Cabacers en els següents documents que reproduceix Francesc Carreras i Candi en el seu llibre *Ordinacions urbanes de bon govern a Catalunya* (segles XIII a XVII), Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, XI, 1924: «locum ipsum qui antea dicebatur Auincabacer» (donació de Vall Clara al monestir de Flabemont per Ramon Berenguer IV, el 24 d'abril de 1149. *Llibre Verd*, V, Arxiu Capítular de Tortosa), «locum de Valle Clara solitur qui antea Auincabacer dicebatur» (donació del convent de Santa Maria de Vall Clara a l'església de Tortosa pel prior Frederic, el 27 de desembre de 1158. *Llibre Verd*, V), «locum Dauincabacer» (do-

nació de Cabacers a l'església de Tortosa i el seu bisbe per Ramon Berenguer IV, el 2 de gener de 1159. *Llibre Verd*, V), «in termino de Auincabacer» (donació del Montalt a l'església de Vall Clara per Albert de Castellvell, el 1163. *Llibre Verd*, V).

Ramon O'Callaghan reproduïx, a *Anales de Tortosa*, III, Tortosa, 1888, l'Acta de consagració i dotació de l'església catedral de Tortosa, datada el 1178, en la qual consta «Cabaces cum suis terminis».

Trobem també documentat el nom de Cabacers en el diplomatarí de les *Cartas de población y franquicia de Cataluña* de Josep-Maria Font i Rius, Barcelona, 1969: «a parte occidentis in termino de Carceia et Unicapcerii» (donació de la Morera per Albert de Castellvell a Arnald de Salfores, el 8 de desembre de 1170. Original a la Biblioteca Provincial de Tarragona, reproduït per Emili Morera, *Tarragona Cristiana*, I, i per Josep Iglésies, *El Priorat*, Reus, 1930), «illum nostrum locum qui dicitur Cabacer» (carta de població atorgada per Ponç de Múlnells, bisbe de Tortosa, als habitants de Cabacers, el 9 de maig de 1185. *Llibre Verd*, VIII), «in termino de Cabezer et de Azcon» (donació de la població de Montsant per Donya Sancha, el 26 de maig de 1190. Arxiu de la Catedral de Tortosa), «sicut via qui vadit apud Cabacers» (carta de població atorgada als habitants de Gorrapte, el 15 de setembre de 1237. Archivo Histórico Nacional, Madrid).

Carreras Candi, a les seves *Ordenacions urbanes* abans citades, reproduïx les *Usances et costumes* de Cabacers expedides el 1310 (*Llibre Verd*, VIII), les quals comencen: «Aquesta es memoria que fan los prohombres de Cabacers...». La còpia manuscrita d'aquests usos i costums existent a l'arxiu municipal de la Figuera porta el títol «Usances de Cabaces».

En els fogatges de 1497 i de 1553 trobem, respectivament, «Cabaces» i «Cabacés».

Nou pergamins del segle 16è. existents a la rectoria de Cabacers, diuen: «Cabaces» (6), «Cabases» (2), «Cabaçer» (1).

Una escriptura del 1647 existent a cal Navàs diu «Cabases».

A les Ordenacions de la Figuera, manuscrit que es conserva a l'arxiu municipal d'aquest poble, trobem: «Cabaçes» 1615, «Cabases» 1669 i «Cabaces» 1704 i 1734.

A les *Estadístiques de població de Catalunya el primer vicenni del segle XVIII*, Josep Iglésies, Barcelona, 1974, apareixen, en diferents llocs, «Cabasés», «Cabases», «Cabasses», «Cabaces», «Cabasès» i «Cabassés».

A *España sagrada*, Henríquez Flórez, volum XLII per Manuel Risco, Madrid, 1801, figura «Cabaces».

Vint-i-quatre escriptures del segle 19è. (arxiu de cal Navàs) diuen: «Cabaces» (11), «Cabacés» (11), «Cabasés» (1), «Cabases» (1).

Al treball *El territorio de Scala Dei*, de F. de A. Rodón, publicat a «Estudio», volum XXII, Barcelona, 1918, apareix «Cabacérs (Abin-Cabacer)».

E. Corredra Gutierrez, a *Los condes soberanos de Urgel y los premonstratenses*, «Analecta Sacra Tarraconensia», XXXVI, Barcelona, 1963, diu: «Amicabesser, o Amicadote, o Amicabecir —que con estos tres nombres se le conoce— era un pueblo bastante grande, en la sierra de Montsant, con clima benigno y agua abundante; lo que justifica el cambio de nombre de Vall-Clara». Joan Coromines, al volum I dels seus *Estudis de Toponímia Catalana*, Barcelona, 1965, inclou «Cabassers» a la relació de noms mossàrabs que consten en el Mapa IV.

Per la seva banda, J. Lladonosa, en *El Montsant i els ermitans*, «Analecta Montserratensia», IX, p. 326, Abadia de Montserrat, 1962, escriu: «els mots típica-

ment àrabs en la toponímia del país, Albarca, Alboquer, Almussara, Cabassers, Margalef, etc.».

El Nomenclàtor dels municipis de Catalunya que figura a *La Divisió Territorial de Catalunya*, capítol VI, Barcelona, 1937, estableix la grafia «Cabassers». Quant al nom oficial vigent, és «Cabacés».

En el present treball m'he decantat per la grafia «Cabacers», atesa la forta preponderància, en la documentació transcrita, de la «c» inicial de la darrera síl·laba, així com de la «r» semi-final, que solament desapareix de la forma escrita en esdevenir muda aquesta lletra.

Finalment, i pel que fa al llegendari i aparentment inexplicable «Fuentes Clares» (potser una deformació al llarg del temps d'aquell oblidat Vall Clara que tan poc va durar?), l'única referència que podria relacionar aquell nom amb Cabacers i l'orde premonstratesa, i que probablement no té més valor que el purament anecdòtic, és la que recull Eduardo Corredera a la pàgina 258 de la seva obra ja citada *Los Condes de Urgel...* quan parla de la implantació dels premonstratsos a Castella: «La primera donación que recibieron fue de Ermengol VI, y en el territorio de Retuerta, un lugar llamado Claras Fuentes (ad Santa Maria de Rivolutorta, sive alio nomine de Clarisfontibus)». Aquesta donació fou signada el 23 de gener de 1145, quatre anys abans de la fundació a Cabacers del monestir de Vallclara, el primer que tindrien els premonstratsos a Catalunya. Doña Mayor va donar, l'1 d'abril de 1146, la resta del territori de Retuerta: «Mea locum quam Claros-fontes vocant».

Les muntanyes

2. *El Baluard* lo baluàrt

A les Pallisseres.

3. *El Dormidor* lo dormidó

Petita elevació al Mas del Francesc. En altre temps, i a l'estiu, el bestiar hi dormia al ras.

4. *El Tossalot* lo tossalòt

Tossal al Montsant, prop de la Califòrnia.

«el Tossalot», MUN, p. 751.

5. *L'Aixaragall* laixergàll

Altura dominant de la Serra del Diabló.

«Aixeregall», APEO, p. 76. «la punta de l'Aixaragall», MUN, p. 677.

6. *La Califòrnia* la califòrnia

Damunt del Tossalot, fa partió amb el terme de la Morera.

7. *La Serrania* la serranía

Serreta entre el Racó de les Comes i el de les Valls.

«la Serrania», MUN, p. 750.

8. *Les Pallisseres* les pallisséres

Branc de serra entre el Coll de l'Ermengol i el Grau del Caixer.

«les Pellisseres», MUN, p. 667. «les Pelliceres», MUN, p. 750.

9. *Serra de Cantacorbs* la sèrra de cantacòrps
Branca del Montsant entre els barrancs de Montsant i de Cavaloça. Mor al riu Montsant, a la Calçada.
«Serra de Cantacorps», MEM, p. 41. «Serres de (...) Cantacorps», DES, p. 22, i GEO, p. 386. «Cantacorbs», MUN, p. 25.
10. *Serra de l'Amorós* la sèrra lamorós
Entre el Coll del Ric i la Serra del Pare Sant.
11. *Serra de l'Avenc* la sèrra lavèng
Del Coll de la Batalla al Coll de l'Avenc, on s'interna en el terme de la Bisbal. Fa partió amb aquest darrer terme i amb el de la Palma. No se sap que hi hagi cap avenc.
12. *Serra de la Calçada* la sèrra la calçada
Darrer fragment de la Serra de Cantacorbs.
13. *Serra de la Llobatera* la sèrra la llobatéra
Fragment de serra damunt de la partida de les Coves. Fa partió amb el terme de la Bisbal.
14. *Serra de les Aubagues* la sèrral zaubàgues
A migdia del poble, és la part de la Serra de la Figuera que fa partió amb el terme d'aquesta darrera població.
«Serres de (...) Aubagues», DES, p. 22. F. Carreras Candi, a les *Ordinacions urbanes...*, p. 315, reproduïx un document del 1168 (*Llibre verd*, V, Tortosa) pel qual Albert de Castellvell fa donació a l'església de Vallclara de «illum montem qui vocatur Gibol hoder... Qui mons est situs in termino de Carcia». Per altra banda, en un document del 1154 en el qual s'establien els límits que havia tingut el terme de Siurana durant el domini sarraí (Eduard Toda, «Butlletí Arqueològic», p. 103, Tarragona, setembre-octubre 1925) apareix «Jubalfader», situat al nord del Molar. També trobem «Vibalhader» en l'assenyalament del terme de Siurana (*Els castells catalans*, IV, Barcelona, 1973, p. 427, reproduint un document del 1172 que recull Bofarull a la *Colección de documentos inéditos*, VIII, Barcelona, 1851, p. 48). La similitud dels tres topònims i llur ubicació fan pensar que no es tracti de l'actual Serra de la Figuera o potser, més concretament, de la Muntanya de Sant Pau.
15. *Serra del Diabló* la sèrral diapló
Fragment de serra entre la de Cantacorbs i la del Ric.
16. *Serra del Montalt* la sèrrals muntàls
Branca del Montsant entre el Barranc de Cavaloça i el Riuet de Scala Dei. Fa partió amb la Morera i les dues Vilelles.
«illum montem qui vocatur mont alt ut terminatur ab oriente in fonte que vocatur Hai Hai quod est inter Morera et istum montem a meridie in torrente sicut aquis versant de monte isto ab occidente in rivo de Oils de molins a circio in termino de Avincabacer», donació del Montalt a l'església de Vallclara per Albert de Castellvell el 7 idus març de 1163, *Llibre verd*, V, Tortosa, f. 9 r., citada per F. Carreras Candi a les *Ordinacions urbanes...*, p. 315. «Serres de (...) Montals», DES, p. 22. «els Montalts», MUN, p. 676.
17. *Serra del Montsant* la sèrra de munsàn
El fragment més occidental del Montsant descendeix en diverses branques a trobar el riu Montsant: Serra dels Solans, Serra de Cantacorbs i Serra del Montalt. Habitualment hom anomena la Serra de Montsant simplement «Mont-

sant» («pujar a Montsant», «trona a Montsant», «perdre's a Montsant»), i es considera que acaba part damunt de la Foia.

«El cambio de religión tampoco hubo de aportarle (al Priorato) hondas convulsiones. A los dioses primitivos, personificación de las fuerzas de la naturaleza y divinización de héroes, la vecindad de Tarraco había añadido su Olimpo y las majestades cesáreas. A unos y otros se sumó la nueva fe, y lo que era antes el Mons Sacer fue el Montsant, el Monte Santo». F. de A. Rodón, *El territorio de Scala Dei*, «Estudio», XXII, Barcelona, 1918. «et a parte vero circii in Monte Sancto» donació de la Morera per Albert de Castellvell, el 8 de desembre de 1170 (Biblioteca Provincial de Tarragona. Reproduïda per Josep-Maria Font i Rius a les *Cartas de población...*, p. 199). «A la falda del monte que vulgarmente se llama Mont-Sant» *Vida del Beato Juan de Orgañá*, Manresa, 1818, p. 9. «este grandioso monte (Montsant) en tiempo de la dominación árabe se llamaba Albahalka» Francisco Gras y Elías, *Historia de las ermitas del arzobispado de Tarragona*, Reus, 1909. «En documents anteriors a la conquesta del país, particularment els de 1151 a 1153, les terres de l'extingit valiat de Siurana s'anomenen muntanyes de Prades i d'Albarca» J. Lladonosa, *El Montsant i els ermitans*, «Analecta Montserratensia», IX, Abadia de Montserrat, 1962. «Albarca és el nom que (amb els sarraïns) era donat a la serralada de Montsant (...) Pels faldars de la muntanya d'Albarca s'escampaven anacoretos que, al soplug de les balmes, menaven una vida de recolliment i penitència. D'ací li pervingué el nom modern de Montsant» MUN, pp. 61-63. «Munsan» MEM, p. 8.

18. *Serra del Pare Sant* la sèrral paressàn

Entre la Serra de l'Amorós i el Serral del Cristòfol.

19. *Serra del Ric* la sèrral ríc

Entre l'Aixaragall i el Coll del Ric.

«Serra rich» REL, p. 225. «Serra lo Rich» GEO, p. 388.

20. *Serra dels Aubacs* la sèrral zaubàgs

Serreta entre Sant Roc i la Foia.

21. *Serra dels Gorraptes* la sèrrals gorràptes

Serra a ponent del terme. Va del Coll de la Batalla al Coll de la Torre, i fa partió amb la Palma d'Ebre i Vinebre.

«Gorrapte» Carta de població atorgada als habitants de Gorrapte el 15 de setembre de 1237. Reproduïda per Josep-Maria Font i Rius a les *Cartas de población...*, p. 395. «Gurrapte» CAD, p. 398. «les serres Gorraptes» MUN, p. 762.

22. *Serra dels Solans* la sèrral solàns

Branca del Montsant, darrera estribació de la Serra Major, que s'estén de nord-est a sud-oest entre el Barranc de Montsant i el riu d'aquest mateix nom.

«Serra ls/Solans» MEM, p. 41. «Serres de (...) Solans» DES, p. 22.

23. *Serra Major* la sèrra maijó

És la carena principal de la Serra del Montsant.

«Montis Majoris» F. de A. Rodón, *El territorio de Scala Dei*, «Estudio», XXII, Barcelona, 1918, segons un document de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, perg. 122 d'Alfons I.

24. *Serral de les Roques* lo serràll de les ròques

Fragment de serra, a Montsant, que fa partió amb els termes de la Bisbal i de Margalef.

«el serrall de les Roques» MUN, p. 656.

25. *Serral del Cristòfol* lo serràll del cristòfol

Branc de serra entre les Crestes del Pare Sant i l'Ereta de l'Espanyol.

«la serralada del Cristòfol» MUN, p. 676.

26. *Tossal del Pont* lo tossal del pòn
Part damunt de la carretera, entre el Pont Nou i el Pont Vell.

Les puntes

27. *El Perxe* lo pèrtxe
Punta de muntanya a les Artigues.
28. *El Rossí* lo rossí
Punteta damunt del riu, prop del Mas del Francès.
29. *Els Castellassos* los castellàssos
Punta de muntanya als Segrassos.
30. *L'Adobador* ladobadó
Petita punta prop del Coll de la Torre.
31. *L'Enclusa* lancrúza
Punta de muntanya als Segrassos.
32. *La Punta Rodona* la púnta redóna
A Montsant.
33. *Punta de l'Abella* la púnta labélla
És la Punta del Llebre.
«punta Abella o del Llebre» MUN, p. 751
34. *Punta de l'Ereta* la púnta lerèta
Als Colls Baixos.
35. *Punta de l'Ermengol* la púnta larmingòl
Entre el Barranc de Cavaloça i el Racó de la Canaleta.
«punta de l'Ermengol» MUN, p. 676.
36. *Punta de la Canaleta* la púnta la canalèta
És l'elevació més septentrional de la Serra del Montalt, entre el Coll de les Barraques i el Portell de la Ullera. Fa partió amb la Morera.
«punta de la Canaleta» REL, p. 225, i GEO, p. 388.
37. *Punta de la Cingla* la púnta lassíngla
A les Artigues.
38. *Punta de la Cogullada* la púnta la cugullàda
A la Cavallera. Hom diu: «Quan es tapa la Cogullada, espavil» (pluja segura).
39. *Punta de la Cometa* la púnta la comèta
A les Favares.

40. *Punta de la Gendra* la púnta ladgèndra
A les Comes.
41. *Punta de la Guixera* la púnta la guixéra
Elevació culminant de la Serra del Montalt, a migdia del Portell de la Ullera.
Fa partió amb la Morera.
42. *Punta de la Xuta* la púnta latxúta
A les Coves.
43. *Punta de Sant Roc* la púnta sanròc
Part damunt del poble, entre el Barranc de Montsant i el Racó de les Comes.
«Serres de (...) Sant Roch» DES, p. 22.
44. *Punta del Bep* la púntal bèp
A Montsant, part damunt de la Boca d'Infern.
«la punta del Pep» MUN, p. 665.
45. *Punta del Cigró* la púntal sigró
Als Segrassos.
46. *Punta del Cinto* la púntal sínto
A Montsant (Boca d'Infern).
47. *Punta del Firmes* la púntal fírmes
A les Favares.
48. *Punta del Llebreta* la púntal llebrèta
Part damunt de les Lliseres de l'Abella.
«punta Abella o del Llebreta» MUN, p. 751.
49. *Punta del Llorito* la púntal lloríto
A Montsant, tocant la Califòrnia.
«la punta Llorito» MUN, p. 751.
50. *Punta del Lloro* la púntal llóro
A l'Abellar.
51. *Punta del Manduco* la púntal mandúco
Als Pallers.
52. *Punta del Mingalla* la púntal mingàlla
Als Pallers.
53. *Punta del Saqueta* la púntal saquèta
Als Aubacs.
54. *Punta del Sinada* la púntal sinàda
Als Atans.

55. *Punteta de l'Aleix* la puntèta lalèix
A Montsant, tocant el Grau del Caixer.

Els fragments de muntanyes. Les crestes. Les roqueres

56. *Cresta de les Artigues* la créstal zartígues
Al Racó de les Artigues.
«Serres de (...) Artigues» DES, p. 22.

57. *Cresta de les Canals* la crésta les canàls
Entre el Racó de les Valls i les Comes.
«les crestes de roca grans i verticals de (...) Canals» DES, p. 24.

58. *Cresta del Forat* la créstal foràt
Al Racó de les Valls.

59. *Crestes de la Foia* les crèstes de la fòia
Al Racó de la Foia.
«les crestes de roca grans i verticals de la Foya» DES, p. 24.

60. *Crestes de la Font de Cavaloca* les crèstes delafòn de cabalòca
Part damunt d'aquesta font.

61. *Crestes del Pare Sant* les crèstes del paressàn
Entre la Foia i el Barranc de Cavaloca.
«les crestes del Pare Sant» MUN, p. 750.

62. *El Forcat* lo forcàt
Fragment de muntanya darrera del Molí de l'Estudiant. Li ve el nom d'un pi
en forma de forcat.

63. *La Guixera del Mas Déu* la guixéral masdéu
Cap de serra on es feia guix, prop d'aquest mas.
«el tossalet de la Serra de la Guixera» MUN, p. 744.

64. *La Pena Roja* la pèna ròija
Roquera a la Serra de la Figuera, damunt del Riu Montsant.
«Pena Roja» APEO, p. 96. «el gran cingle de la Pena Roja» MUN, p. 808.

65. *La Pleteta de Més Avall* la pletèta més avàll
Tros de serra entre la Punta del Bep i el Pinet de Cal Cinto. La Pleteta de Més
Amunt pertany al terme de Margalef.

Els colls. Els portells

65a. *Coll de Cantacorbs* lo còll de cantacòrps
Al camí de la Vilella, en entrar al Racó de les Pedregoses.

66. *Coll de l'Ermengol* lo còll de l'armingòl
Entre la Canaleta i les Pallisseres.
«Collet de l'Ermengol» MUN, p. 676.
67. *Coll de la Batalla* lo còll de la batàlla
Al Camí de la Palma. Fa partió amb aquest terme.
«Coll de la batalla» APEO, p. 110. «Coll de la batalla» REL, p. 225. «Entre Sud y Oeste de la población se levanta la imponente sierra conocida por el Coll de la batalla, en el cual se atrincheraron los moros al perder su querida Ciurana.» Francisco Gras y Elías, *Historia de los lugares, villas y ciudades de la Provincia de Tarragona*, Barcelona, 1907, p. 40.
«Coll de la Batalla» GEO, p. 388. «Coll de la Batalla (nom en que tal vegada li vé per haver-se donat allí una batalla que podrie se la dels jenerals La Guardia i Alonso García).» DES, p. 21 i s. Fernando Miralles Meseguer, a la seva *Guía del obispado de Tortosa*, Tortosa, 1902, p. 557, fa la següent referència d'aquesta batalla: «A últimos de diciembre de 1827 pasó el Ebro por Cabacés D. Joaquín la Guardia con dirección a Aragón; pero alcanzado en dicho pueblo por la columna de D. Alonso García, le propuso éste el indulto, y rechazándolo se rompió el fuego trabándose una pequeña escaramuza en la que perdió La Guardia algunos muertos, una bandera, 7000 cartuchos y 26 hombres que quedaron prisioneros.»
68. *Coll de la Guixera* lo còll de la guixéra
Entre la Punta de la Guixera i la capçalera del Racó dels Montalts. És partió del terme.
«Coll de la Guixera» MUN, p. 744.
69. *Coll de la Torre* lo còll de la tórre
A la Carretera de la Torre de l'Espanyol. Fa partió amb aquest terme.
«al coll de la Torra» REL, p. 102. «Coll de Torre» DES, p. 22.
70. *Coll de les Barraques* lo còll de les barràques
Al Camí de Reus. Fa partió amb la Morera.
«Coll de les Barraques» MUN, p. 746.
71. *Coll de les Soquetes* lo còll de les soquètes
És el Coll de les Barraques.
72. *Coll de les Valls* lo còll de lavàll
És el Coll del Ric.
«Coll de les Valls» MUN, p. 677.
73. *Coll de Manxa* lo còll de màndxa
Al Camí de la Bisbal.
«Coll de mancha» ESC, 1647. «Coll de Manxa» CAD, p. 461. «Coll de Mancha» APEO, p. 137. «Colldemancha» REL, p. 102. «Coll de Manxar» GEO, p. 388. «Collet de Manxa» MUN, p. 762.
74. *Coll del Baixest* lo còll del baixést
Part damunt del Racó de la Coma.
75. *Coll del Ric* lo còll del ríc
Al Camí de Reus, en entrar a les Cavaloques.
76. *Collet de l'Estudiant* lo collèt de lastudià
A la Carretera de la Bisbal. Prop de la partió amb el terme d'aquest poble.

77. *Collet de la Foia* lo collèt de la fòia
Al Camí de Montsant, en arribar a la Foia.
«Collet de la Foia» MUN, p. 667.
78. *Collet del Grifoll* lo collèt del grifóll
Davall del Tossalot.
«Collet de la Barraca del Grifoll» MUN, p. 751.
79. *Collet del Joan Guarda* lo collèt del djuàn guarda
A la Carretera de la Vilella.
80. *Collet del Moliner* lo collèt del moliné
Abans d'arribar al Molí del Moliner.
«Collet del Molí del Moliner» MUN, p. 787.
81. *Collet del Ros* lo collèt del rós
Al Camí de Montsant, entre la Foia i el Cristòfol.
«Collet del Ros» MUN, p. 666.
82. *El Collet Tou* lo collèt tòu
Al Camí de la Vilella.
83. *Portell de la Boca d'Infern* lo portéll de la bóca dinfèrn
Davall de la Punta del Bep.
«Collet de Boca d'Infern» MUN, p. 666. «Portellet de la Boca d'Infern» MUN, p. 746.
84. *Portell de la Ullera* lo portéll de lulléra
Entre la Punta de la Canaleta i la de la Guixera. Fa partió amb la Morera.
85. *Portell de les Artigues* lo portéll dels artígues
Part damunt de la Foia.
86. *Portell del Borlo* lo portéll del bòrlo
Davall del Coll de l'Armengol.
87. *Portell del Cinto* lo portéll del sínto
Entre la Pleteta de Més Avall i la Califòrnia.
«Portell del Cinto» MUN, p. 665.
88. *Portell del Planassot* lo portéll del planassòt
Part davall de la Pleteta de Més Amunt, de la Morera.
«Portell del Planassot» MUN, p. 665.

Els cursos d'aigua

89. *Riu Montsant* lo riu munsàn
És «el riu» per antonomàsia. Deixa el terme de la Bisbal al Toll del Pontet i entra en el de la Vilella Baixa al Toll de l'Estret, després d'haver estat partió amb el de la Figuera per espai de més d'un quilòmetre.
«Riu de Montsant» ESC, 1805. «Riu Montsant» DES, p. 21, i MUN, p. 5.

Els barrancs

Entre els fondals, hom anomena «barranc» el que té llit marcat pel pas més o menys intermitent de les aigües i «racó» el que no el té.

90. *Barranc de Cal Ate* lo barràng del calàte
Fragment del barranc de Montsant, aigües amunt de l'Hort Domènec.
«el barranc, que ací es denomina del Calate» MUN, p. 787.
91. *Barranc de Cavaloca* lo barràng de cabalòca
Neix a Montsant, sota la Punta del Bep, i desaigua al Riu Montsant part davall del Pont del Túnel.
«lo Prelat obtingué (...) d'Arbert de Castellvell (...) en 1167 l'honor de Cavaloca» F. Carreras Candi, *Ordinacions urbanes...*, p. 315. «ad canalem de Cavaloca» Document de donació del terme de Santa Maria de Scala Dei a la comunitat establerta a Poboleda, signat pel rei Pere II (Villanueva, *Viaje literario a las iglesias de España*, XX, doc. XLIV, citat per Josep Iglésies a *El Priorat*, Reus, 1930, p. 17). «Cabaloca» MEM, p. 8. «barranchs y raconades de (...) Cabaloca» DES, p. 21. «racó de les Cavalokes» MUN, p. 676.
92. *Barranc de l'Arbonès* lo barràng de l'arbonès
Fragment del Barranc de Montsant, aigües avall del poble.
93. *Barranc de l'Aubereda* lo barràng de lauberèda
El Barranc de Montsant, al seu pas per l'Aubereda.
«barranc de l'Aubereda» MUN, p. 657.
94. *Barranc de l'Hort Domènec* lo barràng de lòr domènic
El Barranc de Montsant, al seu pas pels Horts Domènec.
95. *Barranc de la Calçada* lo barràng de la calçada
Curs final del Barranc de Montsant.
«barranc de la Calzada» DES, p. 5. «barranchs de la Calçada...» GEO, p. 386.
96. *Barranc de Montsant* lo barràng de munsàn
Entre la Serra dels Solans, per la banda dreta, i les dels Aubacs, Sant Roc i Cantacorbs per l'esquerra. Rep, seguint el curs de les aigües, les següents denominacions: Barranc dels Aixarts, del Pont del Solà, de l'Aubereda, del Navàs, de l'Arbonès, de Cal Ate, de l'Hort Domènec i de la Calçada. Desaigua, en aquest darrer punt, al Riu Montsant.
97. *Barranc del Navàs* lo barràng del navàs
El Barranc de Montsant, part davall del poble.
98. *Barranc del Pont del Solà* lo barràng del pòn del solà
El Barranc de Montsant a l'altura d'aquest pont.
99. *Barranc dels Aixarts* lo barràng dels aixars
El Barranc de Montsant en travessar aquesta partida.
100. *El Barranc Tancat* lo barràng tancàt
És el curs alt del Barranc de Montsant, però sempre és anomenat el Barranc Tancat.
«barranc Tancat» MUN, p. 762.

101. *El Barranquet* lo barranquèt
A llevant de la població, recull les aigües dels racons de les Comes i de les Valls. Desaigna al Barranc de Montsant part davall del poble.
«Lo Barranquet» CAD, p. 301. «Huerto del barranquet» APEO, p. 81. «Barranquet» MEM, p. 39, i GEO, p. 386.

Els racons

Vegeu nota inicial a «Els barrancs».

102. *Racó d'en Fumanya* lo racón fumànya
A les Aubagues.
103. *Racó de l'Abella* lo racó labèlla
Davall de les Lliseres de l'Abella.
104. *Racó de l'Amigó* lo racó lamigó
Entre les Lliseres i el Grau del Caixer.
«Racó de l'Amigó» MUN, p. 751.
105. *Racó de l'Aubelló* lo racó laubelló
Als Aixarts.
«Racó de l'Aubelló» MUN, p. 760.
106. *Racó de l'Embut* lo racó lambút
A la Canaleta.
107. *Racó de l'Homdedeu* lo racó landedéu
Fragment del Barranquet corresponent al Freginal.
«el barranc de l'Homdedeu» MUN, p. 786.
108. *Racó de la Bargallona* lo racó la bargallóna
Part davall de la Plana d'en Tergue.
109. *Racó de la Boca d'Infern* lo racó de la bóca dinfern
A Montsant.
«Boca del infern» REL, p. 225. «La Boca d'infern» DES, p. 22. «racó de Boca d'Infern» MUN, p. 666.
110. *Racó de la Canaleta* lo racó la canalèta
Entre la Punta de l'Ermengol i el Montalt. Desaigna al Barranc de Cavaloca.
«la gran clotada de la Canaleta» MUN, p. 676. «barranc de la Canaleta» MUN, p. 773.
111. *Racó de la Coma* lo racó la cóma
Entre el Tossal del Pont i el Baixest. Desaigna al Riu Montsant, a l'altura del Molí Nou.
«Raconades de (...) Coma» DES, p. 21.
112. *Racó de la Covassa* lo racó la covàssa
Recull les aigües dels racons de la Foia, del Cadell i de les Artigues i desaigna al Barranc de Montsant.
«racó de les Covasses» MUN, p. 750.

113. *Racó de la Foia* lo racó la fòia
A la capçalera del Racó de la Covassa.
«Racó de la Foia» MUN, p. 750.
114. *Racó de la Vidala* lo racó la vidàla
A les Canals.
115. *Racó de les Artigues* lo racòl zartígues
Al nord de la Foia.
116. *Racó de les Comes* lo racó les cómes
Entre la Punta de Sant Roc i la Serrania.
«el gran racó de les Comes» MUN, p. 667.
117. *Racó de les Pedregoses* lo racó les pedregózes
A migdia de Cantacorbs.
118. *Racó de les Pinedes* lo racó les pinèdes
A la banda obaga de la Serra dels Solans. Desaigua al Riu Montsant.
«Raconades de (...) Pinedes» DES, p. 21. «barranc de les Pinedes» MUN, p. 762.
119. *Racó de les Valls* la racól zavàlls
Entre l'Aixaragall i la Cresta de les Canals.
120. *Racó de Sant Roc* lo racó de sà'n ròc
Part damunt de l'Ermita de Sant Roc.
121. *Racó del Cacarro* lo racól cacàrro
Al Montalt. Desaigua al Barranc de Cavaloca enfront del Mas de Baix.
122. *Racó del Cadell* lo racól cadéll
A les Foies.
123. *Racó del Cinto* lo racól sínto
Entre la Califòrnia i el Pinet de Cal Cinto.
124. *Racó del Fraret* lo racól flarèt
Dins de la Boca d'Infern.
«racó del Fraret» MUN, p. 771.
125. *Racó del Mano* lo racól màno
Al costat del Cristòfol.
126. *Racó del Ponet* lo racól ponèt
Davall de les Lliseres.
«racó del Ponet» MUN, p. 751.
127. *Racó del Salon* lo racól salón
A Montsant.
«Racó del Salon» MUN, p. 666.

128. *Racó del Set Veus* lo racól sètveu
Davall del Tossalot.
129. *Racó del Xapilla* lo racól txapílla
A la Vinya. Una «xapilla» eren cinc cèntims.
130. *Racó dels Colls* lo racóls còlls
Al peu del Coll de la Torre.
«Raconades de (...) Coll» DES, p. 21.
131. *Racó dels Colls Baixos* lo racóls collbàixos
Davall del Serral de les Roques. La part baixa pertany a la Bisbal.
«barranc dels Colls Baixos» MUN, p. 762.
132. *Racó dels Montalts* lo racóls muntàls
És la part alta del Racó dels Pouets.
133. *Racó dels Paradets* lo racóls paradèts
Davall del Mas del Serrador.
134. *Racó dels Pouets* lo racóls poèts
Al Montalt. La seva part baixa, fins a desaiguar al Riu Montsant, és del terme de la Vilella Baixa.
135. *Racó dels Tormegals* lo racóls tormegàls
Damunt de la Font dels Capellans.
136. *Raconet del Sereno* lo raconèt del serèno
Damunt del Mas del Francesc.

Les cadolles

137. *Cadolla del Cinto* la cadóllal sínto
Al Montsant del Cinto.
138. *Cadolla del Llebreta* la cadóllal llebrèta
Al costat de la Cova del Llebreta.
139. *Cadolla del Morera* la cadóllal moréra
A les Pinedes.
140. *Cadolla del Navàs* la cadóllal navàs
Part davall del Pinet de Cal Cinto.
141. *Cadolla del Sinada* la cadóllal sinàda
Als Colls.
142. *Cadolla del Xiquera* la cadóllal txiquéra
A les Pinedes.

143. *Cadolles dels Paradets* les cadólles dels paradèts
Al racó del mateix nom, tocant al Mas del Serrador.
«Cadolles dels paradets» REL, p. 225.

Els tolls

144. *Toll de l'Estret* lo toll de lastrèt
Al Riu Montsant, davall del Túnel. Fa partió amb la Vilella Baixa.
145. *Toll de la Freixa* lo toll de la fréixa
Al Barranc de Montsant.
146. *Toll de la Ramona* lo toll de la ramóna
Al Riu Montsant, tocant al Molí del Moliner.
147. *Toll del Joan Pau* lo toll del djuànpau
Al Riu Montsant, tocant al Mas del Francesc.
148. *Toll del Lleno* lo toll del llèno
Al Riu Montsant, davall de la Presa dels Rius.
149. *Toll del Monjo* lo toll del mònjo
Al Riu Montsant, partida dels Molivells.
150. *Toll del Morell* lo toll del morèll
Al Riu Montsant, prop de la Font del Morell.
151. *Toll del Pont Vell* lo toll del pòn vell
Al Riu Montsant, davall del Pont Vell.
152. *Toll del Pontet* lo toll del pontèt
Al Riu Montsant. Fa partió amb la Bisbal.
153. *Toll del Regatall* lo toll del regatàll
Al Riu Montsant, entre els dos ponts.
154. *Toll del Serra* lo toll del sèrra
Al Riu Montsant, partida dels Rius.

Les preses

155. *Presa de la Calçada* la prèza la calsàda
Al Riu Montsant, partida de la Calçada. Està enrunada.
156. *Presa de la Freixa* la prèza la fréixa
Al Barranc de Montsant.

157. *Presa de les Moreretes* la prèza les morerètes
Al Riu Montsant, davall del Pont Vell. És una derivació d'aigua per a regar, sense presa d'obra.
158. *Presa del Francesc* la prèzal fransès
És la del Molí Nou.
159. *Presa del Molí de l'Estudiant* la prèzal molí lastudià
Al Riu Montsant. És dins del terme veí de la Bisbal, però serveix per regar terres del poble.
160. *Presa del Molí Nou* la prèzal molí nòu
Al Riu Montsant, prop del Pas d'Ascó.
161. *Presa del Molí Vell* la prèzal molí vell
Al Riu Montsant, partida dels Molivells.
162. *Presa del Navàs* la prèzal navàs
Al Barranc de Montsant, davall del Càrcol.
163. *Presa dels Camatges* la prèzals camàdges
Al Riu Montsant, tocant a la Font del Morell.
164. *Presa dels Horts Domènec* la prèzal zordomènics
Al Barranc de Montsant, partida dels Horts Domènec.
165. *Presa dels Ponts* la prèzals pòns
Al Riu Montsant, partida dels Ponts.
166. *Presa dels Rius* la prèzals rius
Al Riu Montsant, part damunt del Toll del Lleno.

Les fonts

167. *Els Còssis* los còssis
És un degotall. Als Segrassos.
168. *Font Bona de la Canaleta* la fòn bona de la canalèta
A la Canaleta.
«Font de la Canaleta» MEM, p. 22. «la font (...) de la Canaleta per curá lo humor salat» DES, p. 22.
169. *Font de Baix* la fòn de bàix
Al Barranquet, davall del poble. Hi ha uns rentadors públics.
170. *Font de Cavaloca* la fòn de cabalòca
A la Cavaloca.
«font de Cabaloca» MEM, p. 42; REL, p. 225 i DES, p. 22.

171. *Font de Ferro* la fòn de fèrro
Al Barranc de Montsant, sota el Pont de Ferro.
172. *Font de l'Arbonès* la fòn de larbonès
Al Barranc de Montsant.
173. *Font de l'Aubelló* la fòn de laubelló
Als Aixarts. Subministra aigua al poble.
«la font del Aubelló per curá la tisis pulmonar» DES, p. 22.
174. *Font de l'Hort dels Capellans* la fòn de lòr dels capellàns
En aquest tros.
175. *Font de la Canaleta* la fòn de la canalèta que no còu
que no Cou els Fesols los fezòls
A la Canaleta.
176. *Font de la Foia* la fòn de la fòia
A la Foia. Subministra aigua al poble.
«font de la Foya» DES, p. 22. «Dessota del gran marge que manté l'ermita (de la Foia) enlairada, raja una font molt cabalosa» MUN, p. 667.
177. *Font de la Foranca* la fòn de la forànca
En aquesta partida.
«font de la Foranca» DES, p. 22.
178. *Font de la Solsida* la fòn de la solsída
Entre el Mas del Morell i el Mas de Dalt. No hi ha senyal ni memòria de
solsida.
179. *Font de les Aubagues* la fòn del zaubàgues
En aquesta partida.
180. *Font de les Fontanelles* la fòn de les fontanélles
En aquesta partida.
«La Font de las Fontanellas» CAD, p. 23.
181. *Font de Sant Miquel* la fòn de sà n miquèl
Al carrer de Sant Miquel.
«Fuente y balsa de S. Miguel» MEM, p. 13. «Font de St. Miquel» GEO, p. 386.
182. *Font del Bisbe* la fòn del bísbe
A les Covasses. Els degotalls han format una mena de mitra.
«la font del Bisbe» MUN, p. 761.
183. *Font del Burel* la fòn del burèl
A Montsant, part damunt de Cavaloca.
184. *Font del Galisto* la fòn del galísto
A la Coma.

185. *Font del Grau* la fòn del gràu
A les Pinedes.
186. *Font del Mas de Dalt* la fòn del màs de dàl
En aquest mas.
187. *Font del Mas del Vall* la fòn del màs del vàll
En aquest mas.
188. *Font del Morell* la fòn del morèll
Als Ponts.
189. *Font del Pere* la fòn del pére
A la Coma.
190. *Font del Poma* la fòn del póma
A les Covasses.
191. *Font del Ponet* la fòn del ponèt
A Montsant.
«la font del Ponet» MUN, p. 751.
192. *Font del Puntarrer* la fòn del puntarré
Al peu del poble.
193. *Font del Quiquet* la fòn del quiquèt
Al Montalt
194. *Font del Ribell* la fòn del ribéll
Als Colls Baixos.
195. *Font dels Capellans* la fòn dels capellàns
Al Barranc de Montsant, a l'altura dels Aixarts.
196. *Font dels Segrassos* la fòn del segràssos
En aquesta partida.

197. *La Canal* la canàl
És l'entrada al poble de la Sèquia de la Vila, amb quatre brocs i abeurador.
«Una fuente abundante nace junto a su puerta oriental y corren sus aguas a lo largo del pueblo proporcionándole fertilidad y limpieza; con ella se obra la lana que sirve para diferentes usos.» Jaime Caresmar, *Historia de Santa Maria de Bellpuig de les Avellanes*, manuscrit de 1773 publicat a Balaguer el 1977. «la Canal» MEM, p. 12. «La Canal y Abeurador» GEO, p. 386. «la font de la Canal» MUN, p. 760.

Els pous. Els aljubs

Hi ha molts més aljubs que els que es relacionen. Abandonats en la seva majoria, portaven el nom de la partida o tros on eren situats o el del seu propietari.

198. *Aljub del Guinau* landjúp del guinàu
Als Colls.
199. *Aljub del Lletxa* landjúp del llétxa
Als Colls.
200. *Nòria del Griva* la nòrial gríva
Prop del Mas del Pedreny.
201. *Pou de l'Ou* lo póu de lòu
Pou abandonat a l'Ermita de Sant Miquel (dels Ponts). Mentre el construïen, un traginer que passava a prop va llençar la closca d'un ou que s'havia begut, la qual va anar a parar al cap del propietari, Delfí Navàs. Així diuen que ho explicava ell mateix.
202. *Pou de la Cavallera* lo póu de la cavalléra
En aquesta partida.
203. *Pou del Mas del Pedreny* lo póu del màs del pedrèny
En aquest mas. És una sínia de gadúfols.
204. *Pouet del Cuero* lo poèt del cuéro
A Montsant.
205. *Pouet del Cubells* lo poèt del cubélls
A Montsant.
«la font del Cubells; l'aigua d'aquesta font a vegades falla, a l'estiu» MUN, p. 751.
206. *Pouets del Montalt* los poèts dels muntàls
Al Racó dels Pouets. Són dos, molt a prop l'un de l'altre.

Les sèquies

De cada presa en surt una sèquia per a regar que duu el mateix nom de la presa. També en surten de les fonts de Cavaloça, del Mas de Dalt i dels Capellans. De la Presa dels Ponts en surten dues, una de cada banda de riu: per a regar, té preferència la de la banda esquerra.

207. *Sèquia de la Vila* la séquia la víla
Va des de la Font de la Foia fins al poble, on entra per la Canal. Fins fa pocs anys proveïa d'aigua per al consum de la població i per a regar els trossos que trobava en el seu recorregut. Dins ja del poble, i després de la Canal, omplia els rentadors de la Bassada i seguia descoberta pel Carrer Major fins a anar a parar al Mul. Actualment, aquest darrer tros és subterrani. La sèquia avui en dia porta únicament l'aigua destinada a regar. La de consum arriba per una conducció subterrània.

«pel juncà de la acèquia de la vila» DES, p. 24.

Les basses

Hi ha moltes més basses que les que es relacionen. Cadascuna d'elles duu el nom de la partida o tros o bé el del seu propietari.

208. *Bassa de la Tosquera* la bàssa la tosquéra
Als Aixarts.

209. *Basseta de l'Amigó* la bassèta lamigó
A Montsant.

210. *Bassot de l'Espasa* lo bassòt de laspàza
Al Solà.

Els boscos

211. *Bosc del Coll* lo bòsc del còll
Bosc de pins a la part alta del Racó de les Pedregoses.

212. *L'Aubereda* lauberèda
Al Barranc de Montsant, al peu del poble.

213. *La Mansesca* la mansèsca
Bosc de pins al Tirapel.
«Pla la mansesca» REL, p. 225.

214. *Pineda de la Mesquita* la pinèda de la mesquíta
A les Pinedes.

Els arbres singularitzats

215. *El Pi de la Coma* lo pí la cóma
Era en una petita altura prop del riu. Va desaparèixer en ser construïda la carretera de la Bisbal.

216. *El Pi dels Paradets* lo píls paradèts
Al Racó dels Paradets. Talat ja fa uns anys, era molt gros. D'una persona que també ho fos, hom en deia que semblava el pi dels Paradets.
«Pi's paradets» REL, p. 225.

217. *El Pinet de Cal Cinto* lo pinèt de càl sínto
A Montsant, al costat de la Punta del Bep.

218. *Els Roures de Mossèn Jaume* los róures del mossén djàume
Als Ponts. Han estat talats fa poc.

Les roques singularitzades

219. *El Carratxau de les Guineus* lo carratxàu de les guineüs
A la Covassa. En els seus forats hi fan cau les guineus.

220. *El Forat de les Valls* lo foràt del zavàlls
Roca foradada a la Cresta del Forat.

221. *El Forat del Lleno* lo foràt del llèno
Part damunt del Pont Nou. Quan s'ombreja és migdia.

222. *El Gegant* lo djagàn
A la capçalera del Racó de les Valls.

«Son aquestos dos massas de pedra, bastant altas, estretas de dalt, y amplas, si bé no molt, de baix, so es, de la part que toca a terra, que realment miradas de lluny, y mes encara si comensa a vesprejar ó ferse de dia, simulan, la una un jegant com los que hi ha de fusta en Reus y altres puns, y l'altra una jegantessa ab lo seu fill als brassos.» MEM, p. 9. «les pedres soltes de (...) la Jeganta i Jegant de la Vall que te aquet uns vint metros de alt» DES, p. 24.

223. *El Nas* lo nàs
Als Segrassos.

224. *El Pilar del Llens* lo pilàl llèns
Enfront de la Bassa de la Tosquera.

225. *El Pont de les Roques* lo pòn de les ròques
Als Segrassos.

226. *El Tormo Rovellat* lo tórmo rovellàt
Al Camí de la Bisbal, damunt del Bassot de l'Espasa.

227. *L'Estel* lastèl
Al Solà. L'ombra del tormo en una ratlla blanca assenyala el migdia.

228. *La Foradada* la foradàda
A la partida del mateix nom.

229. *La Geganta* la djagànta
Al Racó de les Valls. Veure notes a «El Gegant».

230. *La Mesquita* la mesquíta
Al Racó de les Pinedes.

231. *La Peanya* la peànya
Als Segrassos, part damunt del Collet de l'Estudiant.

232. *La Pedra Cavallera* la pédra cavalléra
Tocant a la Mansesca. Quan es tapa, perill de pluja. La pronúncia «preda» ha pràcticament desaparegut.

«les pedres soltes de (...) la Cavallera» DES, p. 24. «La Pedra Caballera» MUN, p. 33.

233. *La Pedra Escarpada* la pédra ascarpada
Part damunt de la Carretera de la Vilella, a l'altura del Mur Sec.
«la Roca Escarbada» MUN, p. 33.
234. *Tormo de la Sabateta* lo tórmo la sabatèta
Al Camí de Sant Roc. Hi ha, en el conglomerat, un còdol trencat en forma de
sabateta. Cal provar de posar-hi el peu per saber els anys que hom tardarà
a casar-se.
235. *Tormo del Frare* lo tórmol flàre
A l'Abellar.
236. *Tormo del Navàs* lo tórmol navàs
Al Camí de la Bisbal, a la sortida del poble.
237. *Tormo del Pa Badat* lo tórmol pàbadàt
Al Camí de la Bisbal.
238. *Tormo del Sastre* lo tórmol sàstre
A Cantacorbs.
239. *Tormo del Tupinet* lo tórmol tupinèt
Al Camí de Sant Roc.
«la Roca del tupinet en la que'ls jovens hi tiren pedres per sabé cuants anys estarán a
casás» DES, p. 23.
240. *Tormo dels Jueus* lo tórmol djuéus
Al Camí de Sant Roc.
«Roca dels jueus que es grossa, solta y te al mitj com una ferida de llansa» DES, p. 23.
«el tormo dels Jueus» MUN, p. 33.
241. *Tormo Torrevella*
Cap de les persones consultades n'ha donat raó.
«el torreó que hi havia fins a les darreries del segle passat damunt del pont del solá, tocant
al camí de la Bisbal y prop del tormo Torravella» DES, p. 4.

Les coves. Els avencs

242. *Avenc de la Cova del Vàsques* lavèng de la còval vàsques
Davall de Sant Pau.
«Avenc d'en Bascas» *II Campamento regional de espeleólogos*, Centro Gimnástico Barce-
lonés, 1967. Topografia de l'avenc per Ll. Auroux que indica una fondària de 20 metres.
243. *Avenc de les Pedregoses* lavèng de les pedregózes
En el racó del mateix nom.
244. *Cova de l'Abella* lo còva labèlla
Al davall del Cristòfol. S'hi guardava bestiar.
245. *Cova de l'Amorós* la còva lamorós
Davall del Pinet de Cal Cinto.

246. *Cova de l'Auriona* la còva laurióna
Al Solà, tocant a l'Estel. Té una faixa blanca al costat. A l'estiu, i a les onze, l'ombra l'agafa tota. Sota la faixa, el cingle fa quatre ratlles. Cada quart, entre les onze i les dotze, l'ombra en baixa una.
«enlairada, la cova de l'Oriona, en el cingle rogenc» MUN, p. 762.
247. *Cova de l'Ermengol* la còva larmingòl
A Cavaloca.
248. *Cova de l'Esquirol* la còva lasquiròl
Al Mas de Dalt.
249. *Cova de l'Homdedeu* la còva landedéu
Passat el Collet de la Foia.
«la cova de l'Homdedeu, on es recull bestiar» MUN, p. 667.
250. *Cova de la Guineu* la còva la guinëu
Damunt del Camí de Carro de la Vilella.
«Cova de la guineu» APEO, p. 16.
251. *Cova de la Palla* la còva la pàlla
Al Camí de la Bisbal.
«la cova de la Palla» MUN, p. 762.
252. *Cova de les Aubagues* la còval zaubàgues
A la serra del mateix nom.
253. *Cova de Sant Roc* la còva de sànròc
A l'Ermida de Sant Roc.
254. *Cova del Coix* la còval cóix
Als Molivells. Hi ha les ruïnes d'un trull.
255. *Cova del Guinau* la còval guinàu
Als Colls.
256. *Cova del Llebre* la còval llebrèta
Prop de les Lliseres. Hom hi guardava bestiar.
«la cova del Llebre» MUN, p. 666.
257. *Cova del Navàs* la còval navàs
A les Pinedes. Hom hi guardava bestiar.
«les coves del Navàs» MUN, p. 750.
258. *Cova del Peret Bassetes* la còval perèt bassètes
A l'Abellar.
259. *Cova del Povill* la còval povill
A les Coves. Havia estat habitada.

260. *Cova del Quiquet* la còval quiquet
A les Pinedes.
261. *Cova del Set Veus* la còval sètveu
A Montsant, part damunt del camí del Mas de l'Estrem, de la Morera.
«les coves del Set Veus» MUN, p. 751.
262. *Cova del Sol* la còval sòl
Al Mas de Dalt. Quan tocava l'ombra al damunt, es plegava al mas.
263. *Cova dels Cubells* la còvals cubells
Damunt de les Artigues. Són dues coves. Una s'emprava per al bestiar i a l'altra hom hi habitava.
264. *Coveta dels Casaments* la covètals cazaméns
Al Camí de Margalef. Hom hi havia concertat casaments amb els d'aquest poble.
«la Cova dels Casaments, llarg abalmament...» MUN, p. 657.
265. *Coveta dels Pets* la covèta pèts
Al Camí de la Foia.
266. *La Cova Navalla* la covètals pèts
Davall del Mas del Serrador.
267. *La Cova Obscura* la còvas cúra
Als Segrassos.
268. *La Covassa* la covàssa
Al Camí de la Bisbal.
«La Covassa, gran abalmament pel qual s'escorre l'aigua del barranc i hi passa el camí (de la Bisbal)» MUN, p. 657.
269. *Les Coves Altes* les còve zàltes
Al Camí de la Bisbal.
«les coves Altes del Barranc Tancat, totes vermelles i elevades, en una de les quals, la de més a l'esquerra, hi ha una paret per formar corral» MUN, p. 762.
270. *Les Coves Roges* les còve ròiges
Als Solans.

Els indrets singularitzats

271. *El Bancal del Toll* lo bancàl del tóll
On s'apleguen els racons de les Comes i de les Valls.
«Bancal del Toll» MEM, p. 12.
272. *El Calvari* lo calvàri
Part damunt de l'Ermite de Sant Joan.
«Calvari» GEO, p. 386. «El Calvari, lloc on hi ha pintades creus en el roquer» MUN, p. 667.

273. *El Càrcol del Molinet* lo càrcol del molinèt
Al Barranc de l'Aubereda.
«el pla del càrcol del molinet» DES, p. 6.
274. *El Celler de Sant Roc* lossellé de sànròc
Al Molí de l'Estudiant.
275. *El Cementiri* lo sementíri
Als Asclots. El vell havia estat al poble, al costat de les ruïnes del castell.
«Cementiri vell» GEO, p. 386.
276. *El Clot del Corb* lo clòt del còrp
Al Camí de la Vilella. S'hi entollava l'aigua de pluja i hi anaven a beure els corbs.
277. *El Mur Sec* lo múro sèc
Mur de contenció a la Carretera de la Vilella.
278. *El Pal de l'Electra* lo pàl de lalèctra
Al Coll de Cantacorbs.
- 278a. *El Pas de l'Abella* lo pàs de labèlla
Lloc on el senderó que, des del camí de la Foia, duu a les Artigues creua la Sèquia de la Vila, la qual, d'allà en avall, comença a ser utilitzada per a regar.
279. *El Planassot* lo planassòt
Tocant al Pinet del Cinto i la Califòrnia, és el punt més alt del terme i fa partió amb els de Margalef i la Morera. També es coneix per aquest nom un indret part damunt del Bancal del Toll.
«Planassot» REL, p. 225.
280. *El Pujador de Cavall* lo puijadó de cavàll
Al Pla de la Costa, a l'inici del Camí de Reus.
«puijadó de cavall del camí de Reus» DES, p. 3.
281. *El Salt* lossàl
Desnivell molt dret de la Sèquia de la Vila, part davall de Sant Roc.
«Lo hort del Saltador» CAD, p. 33.
282. *El Saltet* lo saltèt
Petit desnivell de la Sèquia de la Vila prop del poble.
283. *El Túnel* lo túnel
A la Carretera de la Vilella.
284. *Els Coscollets* los coscollèts
Al Camí de Reus, després del Pujador de Cavall.
285. *Els Escalons* lo zascalóns
Drecera del Camí de la Bisbal.
«Ascalons» APEO, p. 73.

286. *Els Quatre Camins* los quatre camíns
Cruïlla, prop del Mas de les Vinyes, del Camí Ral de la Vilella a la Palma
amb el Camí de la Torre.
«als quatre camins de les viñes» REL, p. 102.
287. *Grau del Caixer* lo graù del caixé
Al Camí de la Bisbal a Reus.
«Grau d'en caixé» REL, p. 225. «Gran den Caixé» DES, p. 22 (la *n* és, indubtablement, una errata). «Grau de l'Encaixer» F. de A. Rodón, *El territorio de Scala Dei*, «Estudio», XXII, Barcelona, 1918. «Grau del Caixer» MUN, p. 746.
288. *L'Aubac del Grifoll* laubàc del grifóll
Davall del Tossalot.
289. *L'Espenador* laspenadéro
Desnivell rocós al darrera del Mas de la Canaleta.
290. *La Creu del Peiró* la creù del peiró
Gran creu de fusta, amb inscripcions pietoses, a la vora de la Carretera de la Bisbal.
«creu del Peiró» DES, p. 3.
291. *La Sínia* lassénia
A la banda esquerra del Riu Montsant, més enllà de la Calçada.
292. *La Solsida del Petit* la solsidal petit
Davall dels Pallers. Hi hagué una solside l'any 1874 i una altra el 1907.
«La gran solside que's va fe l'añ 1874» DES, p. 23.
293. *La Verònica* la verònica
Davall de la Coveta dels Pets.
294. *Les Revoltetes* les revoltètes
Al Camí de la Vilella.
295. *Les Tres Creus* les très crèus
Al Calvari.
296. *Lliseres de l'Abella* les llizéres de labèlla
Roques planes que travessen el camí del Mas de l'Estrem (la Morera).
«les lliseres de l'Abella» MUN, p. 751.
297. *Pla de l'Argilagar* lo plà lardgilagà
Al Mas del Vall.
298. *Pla de la Costa* lo plà la còsta
Replà a l'inici del Camí de Reus.
«al pla de la Costa» DES, p. 3.

299. *Pla del Moro* lo plàl mòro
Davall del Tossalot.
«el pla del Moro» MUN, p. 751.
300. *Pujada del Mas* la puijàdal màs
A la Carretera de la Bisbal.
301. *Pujada del Mas del Pedreny* la puijàdal màs del pedrèny
A la Carretera de la Vilella, fent cap al Collet del Joan Guarda.
302. *Pujada del Ros* la puijàdal rós
Al Camí de Montsant, part damunt de la Foia.
«Pujada del Ros» MUN, p. 750.
303. *Pujada del Tirapel* la puijàdal tirapèl
Al Camí de la Palma.
304. *Tomb de la Bàscula* lo tòm de la bàscula
Al branc de carretera que puja al poble. Hi havia hagut instal·lada una bàscula
per a pesar la fusta que es baixava de Montsant.
305. *Tomb de la Calçada* lo tòm de la calçada
A la Carretera de la Vilella.
306. *Tomb del Cadell* lo tòm del cadèl
A la Carretera de la Bisbal.
307. *Tomb del Floretes* lo tòm del florètes
A la Carretera de la Bisbal.
308. *Tomb del Mas del Pedreny* lo tòm del màs del pedrèny
A la Carretera de la Vilella.
309. *Tomb del Pi de la Coma* lo tòm del pí lacóma
A la Carretera de la Bisbal.
310. *Tomb del Saló* lo tòm del salón
A la Carretera de la Bisbal.

Les partides de terra

311. *El Baixest* lo baixést
Damunt del Racó de la Coma.
«Baixés» APEO, p. 103.
312. *El Barranc Tancat* lo barràng tancàt
Partida en aquest barranc.
«Barranch tancat» APEO, p. 71.

313. *El Coster* lo costé
A la banda obaga de Cantacorbs, enfront del poble.
«Costé» APEO, p. 22, i MEM, p. 39. «els conreus del Coster» MUN, p. 677.
314. *El Mul* lo múlo
Als darreres del Carrer Major.
«Partida nombrada Davall lo Molo» ESC, 1781. «Hort del Mulo» APEO, p. 12.
315. *El Puntarrer* lo puntarré
Al capdavall del poble.
«Lo Pontarre» CAD, p. 209. «Puntarré» APEO, p. 114. «Pontarré» REL, p. 239. «l'indret conegut pel Punterrer» MUN, p. 786.
316. *El Solà dels Rius* lo solàls ríus
A tocar els Rius.
317. *El Torrent d'en Grau* lo torréngràu
Al Barranc de Montsant, més avall del poble.
«Lo torrent Grau» CAD, p. 214. «Torre den grau» APEO, p. 81. «barranc del Torrent Gran» MUN, p. 809.
318. *Els Aixarts* lo zaixàrs
A banda i banda del Barranc de Montsant, aigües amunt del poble.
«Los Axars» CAD, p. 2. «partida llamada vulgarm.^{te} del eixart o del aubelló» ESC, 1805. «partida llamada vulgarm.^{te} del eixart» ESC, 1829. «partida dicha del aixart» ESC, 1831. «Aixart» APEO, p. 3. «Aixarts» MEM, p. 39. «els Aixarts» DES, p. 24. «els Eixarts» MUN, p. 657.
319. *Els Aixoriguers* lo zaixorigués
A la dreta del Riu Montsant, a l'altura de la Presa del Molí Nou.
«La Xuriguera» CAD, p. 403. «Aixurigués» APEO, p. 84.
320. *Els Asclots* lo zaslòts
Part damunt del Cementiri.
«Els Clots» CAD, p. 103. «partida dita los Clots» ESC, 1787. «partida vulgarm.^{te} llamada dels clots» ESC, 1829. «Clots» APEO, p. 8. «Asclots» REL, p. 241.
321. *Els Atans* lo zatàns
Davall de la Punta del Sinada.
«La heredad de Letano» CAD, p. 399. «Atans» APEO, p. 74, i DES, p. 22.
322. *Els Aubacs (de les Pinedes)* lo zaubàgs
A la banda obaga de la Serra dels Solans.
323. *Els Aubacs (de Sant Roc)* lo zaubàgs
Passat el Racó de Sant Roc.
«La heredad del ôbach» CAD, p. 476. «Aubach» APEO, p. 181. «Aubáchs» MEM, p. 39.
324. *Els Boixos* los bóixos
Damunt del Mas de l'Arbonès.
«Lo Boix» CAD, p. 197. «Boix» APEO, p. 14.